

ТАКТИКА ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Проаналізовано актуальні проблеми тактики залучення спеціаліста до проведення обшуку. Досліджено особливості участі спеціаліста у реалізації тактичних прийомів обшуку. Визначено особливості залучення спеціаліста до планування проведення обшуку, участь групи спеціалістів у проведенні обшуку.

Ключові слова: тактика залучення спеціаліста, тактичні прийоми обшуку, група спеціалістів.

Сьогодні з метою ефективного проведення обшуку слідчим необхідно залучати спеціалістів. Питання участі спеціаліста у проведенні обшуку розглядаються у працях багатьох учених [1; 3; 9; 10; 12; 14]. Проте в юридичній літературі відсутній комплексний розгляд проблем тактики залучення спеціаліста до проведення обшуку.

Вважається, що обшук є одним із способів отримання доказової інформації [5, с. 6]. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [8, с. 130].

Згідно з ч. 2 ст. 234 КПК України всі обшуки проводяться на підставі ухвали слідчого судді [Там само]. Так, для того, щоб обшук було проведено у належному процесуальному порядку, необхідним є дотримання такої вимоги як проведення слідчої дії за участю передбачених законом осіб, яких поділяють на обов'язкових (без яких неможливо проводити слідчу дію – наприклад, перекладач) і необов'язкових (які можуть залучатися для забезпечення найбільшої ефективності слідчих дій (спеціалісти, експерти, технічні помічники) [13, с. 387-388].

При підготовці клопотання прокурором чи слідчим до слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку (відповідно ч. 3 ст. 234 КПК України [8, с. 130]), слідчий, прокурор можуть визначитися з необхідністю залучення спеціаліста. Тому слідчий, плануючи обшук, відповідно до ч. 1 ст. 236 КПК має за необхідності запрошувати спеціалістів України «з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань» [8, с. 131]. Тактичні особливості має планування обшуку за участю спеціаліста. Анкетування судових експертів МЮ, МВС, МОЗ України засвідчує, що 24,3 % з них виїжджали зі слідчим на місце проведення майбутнього обшуку. Крім цього, 30,2 % судових експертів МЮ, МВС, МОЗ України консультували слідчого щодо місця обшуку й можливого місця схову. На переконання В. В. Ціркаля, необхідність залучення спеціалістів певного профілю зумовлюється характером злочину, особливостями місця проведення обшуку. Залучаючи спеціалістів, слідчий знайомить їх із завданнями, визначає разом із ними призначення і властивості знарядь, інших предметів чи документів, знаходження яких є завданням пошуку, та знайомить з даними про місце обшуку й обшукуваного. Спираючись на ці дані, слідчий зі спеціалістом намічають завдання пошукового характеру. Визначивши необхідні технічні засоби та їх кількість, слідчий зі спеціалістом мають перевірити їх комплектність і готовність [15, с. 59-60]. Є також думка, що під час вирішення питання щодо запрошення спеціаліста слід враховувати: а) чи передбачаються види робіт, які неможливо чи важко здійснити без участі спеціаліста; б) чи виникла необхідність дослідження складної, що потребує використання специфічних знань, обстановки; в) чи буде проведено значний обсяг роботи, частину якої може здійснити спеціаліст; г) чи буде необхідність виконання робіт, що потребують спеціальних знань і високої кваліфікації (кіно-, фотозйомка, пошук мікрочасток) [14, с. 16-17]. Так, слідчому перед обшуком необхідним є складання «тактичного» плану, в якому вказують: 1) учасників обшуку; 2) розподіл обов'язків між ними; 3) вибір науково-технічних засобів та інших засобів [10, с. 12]. Результати анкетування слідчих прокуратури, МВС, СБ України показують, що 16,1 % слідчих

залучають спеціаліста при плануванні обшуку для консультацій щодо доцільного часу проведення цієї слідчої дії. Однак, консультації та висновки спеціаліста доказового значення не мають і використовуються як орієнтуюча інформація, що допомагає висуванню версій та сприяє ефективному проведенню обшуку [9, с. 34].

Залучення спеціаліста до обшуку впливає на тактику проведення цієї слідчої дії, що обумовлено складністю процесу пізнання при проведенні обшуку. Так, пізнання починається з емпіричного сприйняття предметів та явищ. На цій стадії пізнання, суб'єктом використовуються дані чуттів. Стадії пізнання відповідає особливий вид аналізу і синтезу – прямий. Тут аналіз виступає як безпосередній мисленевий поділ об'єктів, що сприймаються, на окремі елементи, властивості, а синтез – як безпосереднє об'єднання в одне ціле окремих властивостей, що виділені в процесі аналізу. Проте пізнання не обмежується простою реєстрацією властивостей предметів. При переході пізнання зі стадії фіксування загальних властивостей до стадії виявлення причин, що їх обумовили, виникає необхідність у новому виді аналізу і синтезу. Тут у процесі виокремлення частин цілого відбувається не тільки ознайомлення з досліджуваним об'єктом, як це було при безпосередньому аналізі й синтезі, але перш за все виявляються причинно-наслідкові зв'язки [17, с. 14-15].

Спеціаліст при обшуку має виявляти ініціативу, однак працювати він повинен під керівництвом слідчого. Спеціаліст може ставити запитання обшукуваній особі, але з дозволу слідчого. У своїй роботі О. Р. Ратінов поділяє учасників обшуку на осіб, які проводять обшук (до них належить і спеціаліст) і осіб, що присутні при проведенні обшуку [12, с. 50-59].

При застосуванні окремих тактичних прийомів обшуку доцільно залучати спеціаліста для надання допомоги. Обрання тактичних прийомів обшуку насамперед залежить від слідчої ситуації. Так, взаємозв'язок між слідчою ситуацією та обранням тактичних прийомів полягає в тому, що така залежність дозволяє: а) здійснити обрання певних тактичних прийомів, які обумовлені фактичними даними, що існують; б) визначити перелік тактичних прийомів

слідчої дії; в) визначити не тільки перелік тактичних прийомів, а також їх характер, конкретний зміст; г) встановити послідовність реалізації тактичних прийомів враховуючи наявну інформацію [5, с. 48].

При обранні тактики залучення спеціаліста до обшуку слід враховувати: 1) який вид обшуку буде проведено (приміщення, місцевості, транспортного засобу, особи [6, с. 294]); 2) об'єкт пошуку (зброя злочину, речі та цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети та документи, що мають значення для встановлення істини у справі або злочинця, який переховується [16, с. 260]); 3) суб'єкта, в якого проводять обшук; 4) мету обшуку; 5) якого спеціаліста слід запросити; 6) запрошення кількох спеціалістів до проведення обшуку; 7) ситуацію, в якій буде проведено обшук (виходячи з наявних матеріалів кримінального провадження); 8) чи буде це додатковий, повторний обшук; 9) залучення спеціаліста до проведення тактичної операції «груповий обшук».

Результати анкетування слідчих прокуратури, МВС, СБ України показують, що залучення спеціалістів до обшуку залежить від таких факторів: а) ситуації, в якій буде проведено обшук – 55,2 %; б) функцій, що будуть виконувати спеціалісти – 43,0 %; в) кількості спеціалістів, яких одночасно залучають до обшуку – 12,6 %; г) інше – 4,3 %.

Спеціаліст може надавати допомогу слідчому при реалізації окремих тактичних прийомів обшуку, про що свідчить анкетування слідчих прокуратури, МВС, СБ України та судових експертів МЮ, МВС, МОЗ України. Зокрема, це такі прийоми обшуку: аналіз обстановки і визначення місць природного зберігання об'єктів; співставлення предметів на місці обшуку та предметів, що слід виявити; визначення можливих місць приховування об'єктів; виявлення демаскуючих ознак об'єктів; аналіз виявлених предметів [7, с. 228-229].

Спеціаліста може бути залучено до застосування такого тактичного прийому, як «аналіз обстановки і визначення місць природного зберігання об'єктів» [Там само] (про це зазначили 42,6 % опитаних судових експертів

МЮ, МВС, МОЗ України). Результати анкетування слідчих прокуратури, МВС, СБ України засвідчують, що 26,1 % слідчих залучають спеціалістів для допомоги у застосуванні цього тактичного прийому. О. М. Зинін пише, що разом з підготовкою науково-технічних засобів спеціаліст повідомляє слідчому орієнтуючі відомості щодо особливостей шуканих предметів, які можуть бути знайдені під час обшуку [3, с. 89].

Допомога спеціаліста також використовується при застосуванні тактичного прийому обшуку «співставлення предметів на місці обшуку та предметів, що слід виявити» [7, с. 228-229] (31,4 % судових експертів МЮ, МВС, МОЗ України зазначили, що їх залучають до обшуку для надання допомоги при застосуванні цього тактичного прийому). Результати анкетування слідчих прокуратури, МВС, СБ України показують, що тільки 9,1 % опитаних залучали спеціаліста для виконання ним функцій при реалізації цього тактичного прийому.

Слідчий при використанні тактичного прийому «визначення можливих місць схову об'єктів» [Там само] може звертатися до спеціаліста за допомогою. При анкетуванні судових експертів МЮ, МВС, МОЗ України 29,6% з них запрошувалися для допомоги у здійсненні цього тактичного прийому. Результати анкетування слідчих прокуратури, МВС, СБ України засвідчують, що 24,8 % слідчих запрошують спеціаліста, щоб спільно з ним визначити місця приховування об'єктів, враховуючи професійні навички обшукуваної особи.

Допомога спеціаліста необхідна слідчому при застосуванні тактичного прийому обшуку – «виявлення демаскуючих ознак об'єктів» [6, с. 306]. Так, 30,4 % опитаних слідчих прокуратури, МВС, СБ України в цих випадках залучають спеціалістів.

Допомогу спеціаліста використовують при застосуванні тактичного прийому – «аналіз виявлених об'єктів» [7, с. 228-229]; і також для допомоги слідчому в їх описанні в протоколі (про що зазначили 66,3 % судових експертів МЮ, МВС, МОЗ України). Анкетування слідчих прокуратури, МВС, СБ України показує, що 42,2 % опитаних залучають спеціаліста для аналізу

виявлених предметів і допомоги слідчому в правильному описанні їх в протоколі та допомоги у фотографуванні. Існує думка, що після проведення обшуку слідчому зі спеціалістом доцільно проаналізувати спільно його результати. Оцінку слід здійснити не тільки «виявили – не виявили», але й як, де, чи підтвердились версії, що були висунуті при підготовці до обшуку [2, с. 140].

Тактика залучення спеціаліста до обшуку обумовлена кількістю спеціалістів, що одночасно приймають участь в обшуку, і також присутністю під час обшуку інших осіб передбачених ч. 1 ст. 236 КПК України [8, с. 131]. При проведенні обшуку можуть виникати конфлікти між слідчим, спеціалістом та іншими учасниками обшуку. Однак, як пише В. І. Комиссаров, діяльність слідчого і представників органів, з якими він співпрацює регламентована законами, тому істотних конфліктів під час такої діяльності не виникає. Якщо ж такі конфлікти є, то порядок їх нейтралізації визначений законом. Проте, прийоми тактичної взаємодії слідчого та представників інших органів мають базуватися на нормах права і на загальнопсихологічних нормах взаємовідносин індивідів у колективі [4, с. 142].

Також для вибору тактики залучення спеціалістів до обшуку слідчому необхідно враховувати сумісність таких спеціалістів. Так, Т. Б. Партико зазначає, що сумісність людей – це оптимальне поєднання їх окремих якостей у процесі взаємодії, що сприяє успішному виконанню спільної діяльності. У психології існують певні види сумісності: 1) функціональна – подібність у швидкості перебігу психічних процесів; 2) фізична – схожість фізичних якостей людей; 3) психофізіологічна – подібність особливостей аналізаторських систем і властивостей нервової системи; 4) психологічна – сумісність психологічних характеристик людей; 5) соціально-психологічна – спільність соціальних установок, цінностей, переконань, мети та інтересів [11, с. 160-161].

Для обрання тактики залучення спеціаліста до обшуку слідчий має продумати ті функції, для виконання яких запрошується спеціаліст. Існує думка, що експерт-криміналіст, який бере участь в обшуку, надає допомогу у

встановленні індивідуальних ознак предметів та отриманні іншої орієнтовної інформації; надає допомогу під час застосування технічних засобів при спостереженні за обшукуваною особою. Під час обшуку експерт-криміналіст консультує слідчого щодо криміналістичних питань: застосування пошукових приладів, криміналістичної та оперативної техніки для відшукування речових доказів та інших об'єктів; спеціаліст проводить фотозйомку об'єктів, що вилучають та упаковує їх; надає допомогу в попередньому дослідженні виявлених предметів [1, с. 16].

Таким чином, для обрання тактики залучення спеціаліста до обшуку слід враховувати функції, що здійснює спеціаліст: 1) організаційна функція – надання слідчому допомоги в організації проведення слідчої дії щодо вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень обшукуваного житла, іншого володіння особи чи окремих речей, виготовлення відбитків та зліпків відповідно п. 7 ст. 236 КПК України [8, с. 132]; 2) попереджувальна функція – спостереження за дотриманням під час обшуку необхідних заходів безпеки; при виявленні предметів спеціаліст висловлює думки щодо їх упакування з метою недопущення пошкодження або знищення; 3) методологічна функція – визначення можливих місць схову об'єктів; 4) пізнавальна – дослідження зі слідчим об'єкта обшуку; допомога слідчому у застосуванні спеціальних інструментів, приладів з метою виявлення місць схову; 5) посвідчувальна функція – допомога слідчому у фіксації виявлених об'єктів і описанні в протоколі обшуку.

Отже, при плануванні обшуку потрібно запрошувати спеціаліста. Крім того, спеціаліста необхідно залучати для допомоги в реалізації слідчим тактичних прийомів обшуку. Залучення до проведення обшуку групи спеціалістів потребує від слідчого розподілу між ними функцій, які вони будуть виконувати.

Тактика залучення спеціаліста до обшуку визначається: 1) видом обшуку; 2) об'єктом пошуку; 3) залежно від суб'єкта, у якого відбувається обшук;

4) метою обшуку; 5) спеціаліста якої галузі знань слід запросити; 6) кількістю запрошених до обшуку спеціалістів; 7) ситуацією, в якій буде проводитися обшук (виходячи з наявних матеріалів кримінального провадження); 8) чи буде це додатковий, повторний обшук; 9) особливості має залучення спеціаліста до проведення тактичної операції «груповий обшук».

Список літератури:

1. Взаимодействие следователей со специалистами экспертно-криминалистических подразделений при производстве расследования : учеб. пособие / под ред. В. Ф. Статкуса, С. М. Сыркова. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – 36 с.
2. Глибко В. Н. Социально-психологические особенности обыска / В. Н. Глибко, Н. Г. Ратманов // Проблемы социалистической законности : межвед. научн. сб. – Х. : Изд-во при ХГУ ИО «Вища шк.», 1981. – Вып. 7. – С. 135–141.
3. Зинин А. М. Криминалист в следственных действиях : учеб.-практ. пособие / А. М. Зинин. – М. : Экзамен, право и закон, 2004. – 144 с.
4. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики / В. И. Комиссаров. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1987. – 156 с.
5. Коновалова В. Е. Обыск: тактика и психология : учеб. пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х. : Гриф, 1997. – 80 с.
6. Криміналістика : підруч. / за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2001. – 682 с.
7. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. / відп. за випуск В. А. Прудников. – Х. : Право, 2012. – 392 с.
9. Леви А. А. Обыск: справочник следователя / А. А. Леви, А. И. Михайлов. – М. : Юрид. лит., 1983. – 94 с.
10. Михайлов А. И. Обыск / А. И. Михайлов, Г. С. Юрин. – М. : ВИИ причин и разраб. мер предупр. пр-ти, 1971. – 91 с.
11. Партико Т. Б. Загальна психологія : підруч. / Т. Б. Партико. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 416 с.
12. Ратинов А. Р. Обыск и выемка / А. Р. Ратинов. – М. : Юрид. лит., 1961. – 220 с.
13. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. – 2-е изд. исп. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 735 с.
14. Хидоятов Б. С. Тактические особенности проведения следственных действий с участием специалиста : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / Б. С. Хидоятов. – Ташкент, 1986. – 22 с.
15. Ціркаль В. В. Тактика проведення обшуку з участю фахівців / В. В. Ціркаль // Вісник. Юридичні науки. – 2002. – Вип. 45–48. – С. 59–61.
16. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.
17. Шептулин А. П. Анализ и синтез в познании / А. П. Шептулин. – М. : Знание, 1965. – 32 с.

Яремчук В. О. Тактика привлечения специалиста к проведению обыска.

Проанализированы актуальные проблемы тактики привлечения специалиста к проведению обыска. Исследованы особенности участия специалиста в реализации тактических приемов обыска. Обозначены особенности привлечения специалиста к планированию обыска, участие группы специалистов в проведении обыска.

Ключевые слова: тактика привлечения специалиста, тактические приемы обыска, группа специалистов.

Yaremchuk V. O. Tactics of involvement of the specialist to carrying out a search.

It is analysed actual problems of tactics of involvement of the specialist to carrying out a search. Features of participation of the specialist in realization of tactical receptions of a search are investigated. Features of involvement of the specialist to search planning, participation of group of specialists in carrying out a search are designated.

Key words: tactics of involvement of the specialist, tactical receptions of a search, group of specialists.